

**UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE SOCIO-UMANE
DOMENIUL SOCIOLOGIE**

REZUMAT

***TEZĂ DE DOCTORAT* RELIGIOZITATEA ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ**

**Coordonator științific:
Prof.univ.dr. Dumitru OTOVESCU**

**Doctorand:
ION Veronica**

**Craiova,
2013**

La nivel mondial se observă o transformare a religiei, studiile de specialitate susținând existența unei vitalități religioase în majoritatea țărilor din lumea modernă. În această tendință globală de religiozitate crescută, conform afirmațiilor lui Grace Davie, continentul european devine o excepție, religia fiind descrisă ca un iceberg: „cea mai mare parte din ceea ce este interesant este sub apă și se face nevăzut”.

Situația religioasă a Europei este prezentată atât din perspectiva unui continent laic, în care religia ocupă un rol decisiv în construirea și legitimarea identității individuale și sociale, cât și un continent dominat de o renaștere a religiozității. Astfel, se fac frecvent diferențe între țările nordice, puternic secularizate și cele sudice, puternic religioase, între țările protestante, dominate de indiferența religioasă și cele catolice, caracterizate de nivele ridicate de implicare religioasă; între Europa Estică, strâns legată de religie și cea Vestică, laică, erodată de practicile și credințele religioase.

Schimbările propriu-zise din rata de declin sau creștere a religiozității sugerează că, în țările europene, apar noi manifestări ale acestuia. Această situație l-a determinat pe sociologul Yves Lambert să afirme că, în Europa, „Dumnezeu nu este nici la fel de mort, nici la fel de viu așa cum unii susțin acum”.

Astfel, în Europa Vestică se prezintă o erodarea a practicilor religioase și o diminuare treptată a influenței instituțiilor de credință la nivel individual și social. Biserica a fost exclusă din aspectele politice, economice și sociale, fiindu-i limitat discursul la o serie de probleme, care sunt periferice pentru dezvoltarea viitoare a societății.

De asemenea, garantarea libertății religioase la nivel european, adică a dreptului fiecărui individ de a-și alege singur religia și a-și construi propria sa viziune religioasă, a determinat o destabilizare a bisericii și o scădere a practicii religioase. Pe lângă criza de recrutare a membrilor, cu care se confruntă organizațiile religioase, se constată și o diminuare a credințelor religioase și o înlocuire a normelor etice impuse de religie, cu o conștiință morală individuală.

În timp ce majoritatea persoanelor din țările protestante, în special cele din Scandinavia, intră în categoria „membrilor marginali”, care, deși au apartenență religioasă, merg foarte rar la biserică, țările catolice prezintă valori ridicate în rândul celor care merg cel puțin odată pe lună la biserică.

Chiar dacă frecventarea bisericii este în scădere, preocupările spirituale în sens mai larg nu dispar, observându-se o revigorare a practicilor spirituale alternative (meditația, astrologia, practicile medicale aflate în afara medicinei convenționale). După cum susțin Norris și Inglehart, apariția acestora este determinată de un nivel ridicat de dezvoltare socio-economică. Astfel, în țările bogate, cetățenii își pot îndrepta atenția spre îndeplinirea și a altor nevoi spirituale, în afară de cele de bază, care vizează supraviețuirea individului. În același timp, aceste societăți nu sprijină autoritățile religioase tradiționale, formele de religie instituționalizată și ierarhică sau practicile religioase stabile.

Rolul bisericii este redus la calitatea de „sfătuitor” în anumite probleme morale, fără să îi mai fie acceptată autoritatea. Acest lucru nu înseamnă că, bisericile și-au pierdut semnificația lor de markeri de identitate religioasă, doar că acestea pot opera indirect sau prin delegat (vicariously religion). Deși, susține Gracie Davie „ structurile bisericii nu mai sunt în măsură să disciplineze comportamentul și credințele europenilor, ele rămân cu o mare utilitate publică, deoarece încorporează coduri morale și oferă un spațiu de dezbatere publică.

În Europa Centrală și de Est, studiile de specialitate oferă o imagine contradictorie a statutului religiei și religiozității în Europa Centrală și de Est: se semnalează atât o revitalizare a religiei, adică o creștere notabilă a diverselor aspecte asociate religiozității, cât și un început al procesului de secularizare, care probabil va urma trendul celui din Europa de Vest.

În acest context, regimul comunist este menționat ca având un rol special în configurarea vieții religioase din partea central-estică a continentului. De la țară la țară, în grade diferite, persecuțiile au fost îndreptate împotriva bisericii și implicit a religiei pentru că încurajau convingeri, dar și limitau rolul și autoritatea statului.

Se remarcă cum regimul comunist a avut un impact mai puternic asupra instituțiilor religioase decât asupra religiozității personale. Această situație se explică, fie din cauza regimului care a contribuit la păstrarea unor credințe religioase tradiționale și s-a opus procesului de privatizare religioasă și liberalizare a valorilor sociale, fie din cauza societăților post-comuniste care nu au ajuns la un nivel adecvat de modernizare atunci când au început procesul de privatizare a religiei.

Întrucât există opinii care văd în fenomenul de secularizare europeană un indicator a ceea ce se va întâmpla și cu alte societăți supuse procesului modernizării, devine important a

înțelege viața religioasă a României și a prezice dacă secularizarea va deveni o realitate implacabilă cu efecte negative asupra vieții spirituale sau va constitui pasul cerut de evoluția societății moderne a mileniului al III-lea.

La nivel național, ultimele cercetări relevă existența unei religiozități puternice în rândul românilor: peste jumătate din populație se roagă zilnic și merge cel puțin odată pe lună la biserică. Aceste date se opun tendinței generale din restul societăților europene, tendință dată de revitalizarea religioasă puternică și plasează țara noastră în vârful ierarhiei continentale.

Prin urmare, lucrarea de față a avut drept scop cunoașterea stării de religiozitate din societatea românească actuală și a tendințelor de evoluție ale acesteia după anul 1990. Mai concret, a cautat răspunsul la două întrebări fundamentale: *Sunt românii mai religioși astăzi decât au fost acum două decenii? Este viața religioasă din România supusă unui proces de transformare religioasă sau se caracterizează prin stabilitate?*

Un prim obiectiv al acestei lucrări l-a reprezentat identificarea gradului de religiozitate a populației din România prin analiza caracteristicilor și dinamicii credinței, practicii și valorilor religioase. Combinarea acestor trei dimensiuni au contribuit la descrierea religiozității private și publice a indivizilor.

Un al doilea obiectiv a vizat identificarea formelor de manifestare ale religiozității prin analiza evoluției vieții religioase românești după căderea regimului comunist. Astfel, m-am axat pe determinarea elementelor de stabilitate sau schimbare religioasă și modul cum acestea construiesc imaginea religioasă a societății românești actuale.

În plus, *două ipoteze* au orientat demersul analitic al lucrării: în timp ce prima ipoteză pune în discuție influența slabă a procesului de modernizare asupra stării de religiozitate, cea de-a doua ipoteză face referire la implicarea religioasă a românilor, care din cauza unui slab proces de modernizare, este aproximativ egală în sfera privată și publică.

Sursele de informare folosite sunt variate și urmăresc să surpindă schimbarea religioasă și impactul acesteia asupra societăților din Europa. Cea mai relevantă sursă de informare a reprezentat-o European Value Study- EVS (Studiul Valorilor Europene), un program transnațional și longitudinal de cercetare a valorile fundamentale ale omului și o

importantă bază de informații pentru cercetare asupra ideilor, credințelor, preferințelor, atitudinilor și opiniilor cetățenilor din țările europene.

Pentru a evidenția starea de religiozitate de la nivel european, cât și național, datele au fost descărcate, sub forma unor machete SPSS, de pe site-ul European Values Survey: *machetele individuale ale țărilor europene* incluse în ultimul val de cercetare 2008-2010 și *Fișierul longitudinal de date EVS*, adică setul de date cumulate pe toate valurile de cercetare în perioada 1981-2010. Informația obținută am valorificat-o în capitolele III și V, prelucrând acele întrebări care mi-au permis să evaluez nivelul și tendințele de evoluție ale religiozității în România și în Europa.

În argumentarea lucrării, m-am folosit de rezultatele sondajelor de opinie realizate de Pew Research Center's Forum on Religion and Public Life și am construit hărți care să reflecte distribuția religioasă a populației afiliate religios, atât la nivel mondial, cât și european. Acestea m-au ajutat să-mi formeze o imagine exactă asupra apartenenței religioase a populației, diferențele în gradul de religiozitate al diferitelor popoare și identificarea cauzelor care le-au determinat, mai ales în țările fost-comuniste, cum este de exemplu România.

De asemenea, au fost consultate cărți și articole de specialitate din domeniu, dar și datele statistice furnizate de instituții internaționale (Divizia Statistică a Națiunilor Unite și Biroul de Statistică al Uniunii Europene, *ARDA -Arhive de date statistice pe religie*, *MIDSS -Baza de date a Instrumentului de Măsurare pentru Științe Sociale*) dar și naționale (Institutul Național de Statistică, Patriarhia Română, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Fundația SOROS, Autoritatea Națională pentru Cercetare Științifică din România, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Institutul Român pentru Evaluare și Strategie).

O parte importantă a tezei de doctorat cuprinde o cercetare axată pe analiza aplicativă a teoriei angajamentului religios. În acest sens am inițiat o cercetare cantitativă, pe bază de chestionar, administrat la persoanele, angajate religios, din Craiova.

Plecând de la premisa că, indivizii care frecventează bisericile ortodoxe sunt practicanți cu un nivel mai ridicat de implicare religioasă, am optat să aplic chestionarele la bisericile ortodoxe din Craiova, în rândul persoanelor care se aflau la slujbele religioase de duminică sau din timpul săptămânii.

Cercetarea s-a bazat pe șase ipoteze, care urmăreau să investigheze aspecte diverse ale religiozității respondenților, precum nivelul de acceptare a principiilor credinței, comportamentul religios al practicanților credincioși, sentimentele, percepțiile, senzațiile puternice ale persoanelor aflate în comuniune cu divinitatea și nivelul de informații privind dogma religioasă:

- dacă persoanele sunt puternic dedicate religiei atunci se vor supune regulilor de conduită ale credinței religioase și își vor internaliza doctrina și învățăturile sale;
- niveluri mai ridicate de angajament religios sunt asociate cu niveluri mai mari de implicare în activitățile religioase organizate de biserică;
- credincioșii, angajați religios, evaluează societatea în funcție de dimensiunile religioase bazate pe valorile lor religioase;
- este de așteptat ca un nivel ridicat de implicare religioasă să depindă de vârsta înaintată, slaba implicare pe piața muncii și socializarea religioasă în copilărie;
- activitățile religioase din cadrul familie exercită o influență puternică asupra dezvoltării religioase a indivizilor și implicit în construirea angajamentului religios al acestora;
- există o strânsă corelație între implicarea religioasă a părinților și a copiilor.

Ipotezelor le-au fost corelate câteva obiective:

- analiza angajamentului și implicării religioase a practicanților ortodocși;
- identificarea nivelurilor de implicare religioasă printre practicanții ortodocși;
- identificarea modului în care practicanții ortodocși se raportează la aspectele din viața de zi cu zi;
- cunoașterea factorilor care contribuie la creșterea nivelului de angajament religios;
- identificarea modului în care practicile religioase, atât formale cât și informale, dezvoltate în contextul familiei, determină implicarea religioasă a credinciosului ortodox;
- stabilirea influenței familiei în procesul de socializare religioasă a copiilor.

Lucrarea este structurată în șapte capitole: primele două capitole delimitează universul tematic și aspectele teoretice de analiză a procesului de religiozitate, în timp ce următoarele cinci capitole stabilesc cadrul de referință și construiesc o imagine precisă privind răspândirea, evoluția și impactul religiozității, atât la nivel național, cât și internațional.

Capitolul I, *Premise teoretico-metodologice de analiză a religiozității*, este dedicat înțelegerii termenului de religiozitate, prin prezentarea unei definiții cât mai precise a acestuia. Astfel, religiozitatea este descrisă ca un angajament față de o reprezentare simbolică a puterilor supranaturale, fiind cuprinsă între religiozitatea instituțională și spiritualități alternative, dar și diferențieri interne cu privire la intensitatea angajamentului, de exemplu, între credincioși devotați și cei moderați.

De asemenea, devine necesară delimitarea termenului de religiozitate, de cel de religie: *religia face referire la reprezentările simbolice ale divinității și oferă răspunsuri la nelămuririle cotidiene ale omului, iar religiozitatea devine o adaptare individuală a reprezentărilor simbolice ale transcendentalului.*

Tot aici sunt aduse în discuție dimensiunile religiozității, cât și metodele de investigare și măsurare ale acesteia. Având în vedere aspectele numeroase ale activității religioase, au fost identificate variații în conținutul și numărul de dimensiuni raportate, cât și în rândul metodelor de investigare.

De reținut este faptul că, cercetările sociologice inițiale foloseau un singur criteriu pentru a determina gradul de religiozitate al unei persoane, precum frecventarea bisericii, apartenența la un cult religios sau importanța religiei în viața cotidiană. Mai târziu, această abordare unidimensională a fost deseori contestată, fiind considerată un predictor imprecis al religiozității deoarece folosea date incomplete și promova rezultate greșite. De exemplu, o persoană poate frecventa un lăcaș de cult din motive diferite, care nu implică neapărat un grad crescut de angajament religios. Putem vorbi de o modalitate de a-i domina pe ceilalți printr-o acțiune de prestigiu, de a evita izolarea socială, de a obține un beneficiu (a se însănătoși) sau de a-și mulțumi familia/prietenii.

Prin urmare, în vederea prezentării dimensiunilor religiozității, se face trimitere la contribuțiile lui Joseph Fichter, Fukuyama, Gerhard Lenski , Charles Glock , Rodney Stark ,

DeJong, King, Allport și Ross ș.a. Apoi, dimensiunile de bază și componentele religiozității sugerate de toți acești autori au fost grupate în patru dimensiuni convenționale:

- *Credința* (în divinitate, Dumnezeu sau ființe supranaturale) - un indicator clar de implicare religioasă, ce transformă individul într-o ființă puternic sau deloc religioasă;
- *Cunoașterea religioasă* - se referă la informațiile pe care un om le are despre credința sa;
- *Experiența religioasă* - se preocupă de lumea interioară mentală și emoțională a individului. Aceasta include dorința de a crede, precum și un permanent sentiment de bunăstare, care derivă din credință.
- *Comportamentul religios* - implică o activitate religioasă care se desfășoară pe parcursul unei perioade îndelungate de timp (fie că vorbim de rugăciune sau de participarea la servicii religioase). În cadrul acestei dimensiuni, poate fi analizată și *afilierea religioasă* ca un dublu indicator al religiozității, atât prin relaționarea individului cu o anumită religie, cât și prin identificarea numărului celor care se declară fără apartenență religioasă.

În ultima parte a capitolului sunt evidențiate principalele etape și modalități de măsurare a religiozității. Este subliniată tendința generală de a dezvolta instrumente mai sofisticate de evaluare individuală a gradului de religiozitate, având în vedere o serie de indicatori care vizează practica, credința, apartenența formală și informală la un cult religios, afilierea religioasă, activitatea ritualică, educația doctrinară sau valorile de bază.

Astfel, sunt făcute trimiteri către cele mai relevante instrumente de cercetare sociologică ale religiozității: *Chestionarele de măsurare a religiozității ale lui Glock și Stark, dar și Rohrbaugh și Jessor, Scara de orientare religioasă (ROS) a lui Allport și Ross, Inventarul Angajamentului Religios a lui Worthington și colaboratorii, Scala religioasă de implicare a lui Pleifer și Waeltj, Scala accentului Religios (RES) a lui Altemeyer, Unitate de Măsură a caracterului religios a lui Sethi și Seligman, Accentuarea pe scara angajamentului religios a lui Roof și Perkins, Inventarul implicării religioase a lui Hilty și Morgan, Scara credinței și puterii noologice a lumii a lui Ilie Bădescu.*

Capitolul II, *Factorii care influențează religiozitatea*, face o trecere în revistă a principalilor factori care influențează religiozitatea: *dezvoltarea economică, modernizarea cu*

procesele asociate globalizarea, știința și tehnologia, raționalizarea, dezvoltarea capitalismului, diferențierea funcțională, secularizarea și pluralismul religios.

În analiza raportului dintre economie și religie s-au avut în vedere abordările teoretice ale principalilor cercetători din domeniu. La un pol se află perspectiva lui Adam Smith despre raționalizarea alegerii activităților și credințele religioase și modul previzibil în care oamenii reacționează la costurile și beneficiile religioase, în timp ce la celălalt pol se află concepția teologului John Wesley despre modul cum acumularea bunurilor materiale slăbește gradul de religiozitate al individului.

Legătura cauzală existentă între modernizare și religiozitate este evidențiată prin identificarea trăsăturilor specifice religiei în modernitate, impactul modernizării asupra religiei și transformările care au loc la nivelul vieții religioase. Plecând de la explicațiile oferite de Norris și Inglehart privind diminuarea rolului și importanței religiei în țările în curs de dezvoltare și dominate de nivele ridicate de securitate existențială, s-a ajuns la concluzia că, răspândirea sau creșterea modernizării a produs schimbări fundamentale în peisajul religios prin subminarea puterii credințelor, comportamentului și instituțiilor religioase.

În acest subcapitol au fost prezentate, totodată, influențele proceselor care stau la baza efectelor religioase ale caracteristicilor fundamentale ale modernizării: *globalizarea, știința și tehnologia, raționalizare, dezvoltarea capitalismului, diferențierea funcțională.*

În final sunt menționate secularizarea și pluralismul religios, ca efecte tipice ale procesului de modernizare. În general, secularizarea descrie procesul specific epocii contemporane, care constă în tendința de reducerea a rolului religiei în viața socială și înlocuirea credințelor și valorilor religioase tradiționale cu cele promovate de o societate subordonată științei și industrializării. Din perspectivă instituțională, religia nu mai constituie o instituție dominantă, deoarece ea își pierde influența asupra politicii și administrației statelor, cât și asupra altor instituții social. Ca fenomen global, se constată a fi predominant în societățile dezvoltate expuse unor riscuri sociale scăzute, în timp ce în societățile sărace, cu un procent ridicat de ocupare în agricultură și pentru care mediul social este foarte predictibil, se subordonează unei autorități religioase care le garantează o viață mai bună și îi ferește de riscuri.

Pe de altă parte, pluralismul religios, este analizat plecând de la două puncte de vedere diametral opuse: religiozitatea este pozitiv asociată cu pluralismul religios sau pluralismul religios determină o scădere a gradului de religiozitate al unei societăți.

În timp ce concurența între grupurile religioase apare ca o modalitate de a crește cantitatea și calitatea produselor religioase aflate la dispoziția consumatorilor și, implicit, suma totală a religiei, care este consumată, existența unei mai mari diversități religioase într-o societate poate fi asociată cu viziuni mai puțin plauzibile asupra lumii ce determină nivele scăzute de credință și activitate religioasă.

Capitolul al III-lea, *Religie și religiozitate în Europa*, prezintă compoziția spirituală a Europei, menționând tendințele principale de evoluție a religiozității. Situația religioasă a țărilor europene a fost descrisă atât din perspectiva reducerii rolului religiei în viața de zi cu zi, cât și din perspectiva unei renașteri puternice a religiilor majore. Astfel, pe de o parte s-a constatat un declin al credințelor, practicilor religioase de masă și participarea la slujbe, în special în Europa de Vest, dar și o „trezire” a religiei, în spațiul privat, mai ales în Europa de Est. În țările din vestul Europei se afișează un declin dramatic al credinței, care se manifestă, în special, prin scăderea participării publice, precum și prin scăderea participării la activitățile parohiale. Cu toate acestea, în ciuda statutului lor de „nereligioase”, cele mai multe dintre acestea pretind a fi puternic religioase sau spirituale la un nivel personal.

Capitolul surprinde „excepționalitatea” Europei, prin compararea nivelului de religiozitate între Europa de Vest și cea Central-Estică, subliniind tendințele de evoluție ale vieții religioase. Impactul diferitelor moduri de religiozitate în desfășurarea vieții religioase din societățile europene este analizat prin datele empirice obținute prin prelucrarea machetelor SPSS, din perioada 1981-2010, ale cercetărilor de teren realizate prin Studiul Valorilor Europene (European Values Survey). Situația religioasă actuală a Europei este construită prin compararea credințelor, atitudinilor și comportamentelor religioase între țări, precum și pe stabilirea gradului de omogenitate al continentului din punct de vedere al religiozității.

De asemenea, în capitol sunt expuse trei perspective teoretice care oferă o înțelegere adecvată a diferențelor și transformărilor religioase în țările europene: *teoria secularizării*, *teoria individualizării* și *modelul de piață religios*. Explicațiile sunt construite având la bază

ideile expuse de principalii teoreticieni ai fiecărei abordări, precizând și direcția de evoluție a religiozității în Europa Vestică și Estică.

Teoria secularizării subliniază faptul că religia are un rol din ce în ce mai scăzut în dezvoltarea societății, iar odată cu răspândirea modernizării, instituțiile religioase vor dispărea, iar religia va fi eliminată din sfera publică. Promotorii teoriei (Peter L. Berger, Steve Bruce, Brian Wilson, Ronald Inglehart) susțin că, în timp ce țările din Europa de Vest vor înregistra o diminuare constantă a tuturor dimensiunilor religiozității, anumite națiuni din Europa Estică trăiesc un proces de revitalizare religioasă, iar în altele, în funcție de gradul de modernizare al națiunilor, se diminuează toate formele de religiozitate.

Teza individualizării religioase se concentrează pe diferența dintre religiozitatea individuală și cea publică a persoanei. În timp ce nivelul personal de credință este înțeles ca făcând parte din natura individului, deoarece credințele religioase ale omului sunt moștenite, manifestarea religiozității publice, în calitate de aspect specific al religiei, se poate pierde, în funcție de context și relevanța sa socială. Așteptările specialiștilor (Gracie Davie, Thomas Luckmann), pentru Europa de Vest, vizează un declin în forma instituțională (implicarea bisericii), dar și un echilibru al convingerilor religioase individuale, în Europa de Est, aceștia preconizând un declin în forma instituțională, dar și o revitalizare a religiozității personale.

Modelul de piață religios subliniază rolul concurenței între producătorii de bunuri religioase. În principal, abordarea are în vedere partea ofertei (furnizorii de servicii religioase), deoarece partea cererii (solicitanții și cererea de produse religioase) rămâne constantă. Competiția, între furnizorii de servicii religioase, impune un mai mare efort din partea acestora atât în a-și păstra membrii, cât și în a-și atrage noi adepți. De aceea, rezultă un mai mare interes din partea furnizorilor în satisfacerea nevoilor membrilor grupului religios de care aparțin. Susținătorii tezei (Rodney Stark, Laurence Iannaccone, Roger Finke) consideră că, în cazul Europei de Vest, gradul de religiozitate depinde de oferta pieței religioase, în timp ce în Europa de Est se urmărește o revitalizare a religiozității ca urmare a căderii regimurilor totalitare și a creșterii pluralității religioase.

Capitolul IV, *Religia în România contemporană: aspecte istorice și socioculturale*, face o descriere a evoluției vieții religioase și a fenomenului religios din România, care se reflectă, în mare parte, în dinamica instituțională și organizațională a cultelor religioase din țară.

În cadrul acestui capitol am precizat structura populației din perspectiva apartenenței religioase, subliniind afilierea religioasă pe macroregiuni, regiuni și județe, dar și compoziția demografică a vieții religioase, adică distribuția sa în funcție de gen și vârstă.

Se observă că, odată cu scăderea populației, în ultimii ani, în România, tendințele religioase au cunoscut mici schimbări, cele mai proeminente fiind în perioada 2002-2011. Prin urmare, religiile cu un număr semnificativ de membri precum ortodoxismul, greco-catolicismul și romano-catolicismul, au înregistrat un declin în numărul de adepți, în timp ce grupurile religioase minoritare, precum neoprotestantismul (pentecostalii, adventiștii de ziua a șaptea și baptiștii) au atras din ce în ce mai mulți membri.

De fapt, în perioada 1992-2011, cea mai importantă creștere s-a observat în rândul credincioșilor pentecostali, al căror număr s-a dublat. Același trend ascendent se observă în cazul ateilor, a persoanelor fără religie și a celor cu religia nedeclarată, care a crescut cu 87.083 de persoane în perioada 1992-2011.

Cu toate acestea, religia ortodoxă rămâne o caracteristică definitorie a populației din țara noastră, la recensământul din anul 2011, aproximativ 86% dintre persoane declarându-se creștini- ortodocși.

În capitol sunt prezentate și cele 18 culte religioase recunoscute la nivel național și a lăcașelor de cult existente pe teritoriul țării, în același timp indicând principalele direcții de evoluție în ultimii 23 de ani. Prin urmare, la recensământul din 2011, se remarcă o absență nominală a peste jumătate din religiile menționate la recensămintele anterioare, adică a cultelor religioase care nu depășesc 85.000 de membri (Biserica Unitariană, Biserica Armeană, Biserica Creștină de Rit Vechi, Biserica Creștină după Evanghelie, Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană, Biserica Evanghelică musulmanii, mozaicii și martorii lui Iehova).

În același timp, s-a constatat includerea, pentru prima oară, în recensământ, a Bisericii Evanghelice Lutherane din România, cultul ortodox-sârbă, armean și martorii lui Iehova, dar și dispariția adepților Bisericii Evanghelice Sinodo-Presbiteriană și Ortodoxe de stil vechi.

Preponderența creștină a României este dovedită prin existența lăcașurilor de cult, cele care aparțin religiei creștine în proporție de peste 98% . Conform datelor oferite de Ministerul Culturii și Cultelor, la nivel național există 18.425 de lăcașuri de cult, cea mai ridicată pondere

(peste 70%) aparținând religiei ortodoxe, diferența de aproximativ 30% fiind alcătuită din alte lăcașuri de cult recunoscute la nivel național.

În partea de final, s-a realizat o descriere a cadrului instituțional al Bisericilor Creștine Române, primele trei ca număr de membrii: *Biserica Ortodoxă Română*, *Biserica Romano-Catolică*, *Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică*. Deoarece majoritatea populației din România se declară creștin-ortodoxă (86%), am descris evoluția creștinismului, implicit a ortodoxismului pe teritoriul României și organizarea centrală a Bisericii Ortodoxe. În final a fost elaborat un studiu de caz asupra Mitropoliei Olteniei, ce a inclus organizarea administrativ-teritorială a Bisericii Ortodoxe din Oltenia, activitatea, viața monahală, aspecte și preocupări privind lăcașurile de cult, activitatea editorială, misionară și pastorală, precum și activitatea de pregătire și perfecționare a clerului.

Capitolul V, *Starea de religiozitate a populației din România*, este împărțit în două părți. Prima parte prezintă starea de religiozitate a populației din România prin analiza caracteristicilor și dinamicii credinței, practicii și experienței religioase. Combinarea acestor trei dimensiuni contribuie la descrierea religiozității private și publice a indivizilor.

A doua parte urmărește evoluția religiozității la nivel național, evidențiind transformările prin care a trecut viața religioasă românească după 1990. Datele obținute sunt comparate cu cele din Europa pentru a avea în vedere formele de manifestare ale religiozității în corelație cu cele ale altor țări europene. Obiectivul principal este identificarea elementelor de stabilitate sau schimbare religioasă și modul cum acestea construiesc imaginea religioasă a societății actuale.

În vederea identificării stării de religiozitate a poporului român, cercetarea s-a axat pe analiza a două dimensiuni fundamentale: *credința religioasă și comportamentul religios*. Opțiunea pentru aceste componente nu este întâmplătoare, ele fiind frecvent explorate în literatura de specialitate ca dimensiuni private și publice ale religiozității. În evidențierea acestor două dimensiuni sunt selectate întrebările care vizează: distribuția credințelor și valorilor religioase (autopercepția religioasă a persoanelor, importanța religiei credința în Dumnezeu, Rai, Iad, viața după moarte, păcat, telepatie, reîncarnare) și evoluția comportamentului religios (*participarea la serviciile religioase, frecvența momentelor de rugăciune sau meditație, afilierea religioasă*).

Capitolul se încheie cu semnalarea aspectelor asociate procesului de modernizare, cele care au determinat schimbări sociale semnificative la nivelul societății. Sub influența acestor transformări, peisajul religios actual se modifică. De aceea, pe baza rezultatelor de cercetare empirică, situația religioasă din România poate fi descrisă ca fiind stabilă și echilibrată, religiozitatea puternică fiind o caracteristică importantă a societății. Astfel, în rândul populației, se constată valori ridicate la majoritatea dimensiunilor religiozității: practică, credință și afiliere religioasă.

Capitolul VI, *Explicația sociologică a religiozității românilor*, a urmărit să ofere o explicație privind gradul ridicat de religiozitate al românilor, plecând de la trei perspective: *religiozitatea ca valoare, credință, practică și identitate religioasă în România comunistă și influența particularităților ortodoxismului asupra religiozității*.

În investigarea relației dintre religiozitate și valori s-a avut în vedere poziționarea României pe "Harta culturală a lumii" realizată de Ronald Inglehart și Chris Welzel și testarea, în cazul țării noastre, a modelului de zece valori propus de Shalom Schwartz.

Harta culturală a Studiului Valorilor Mondiale 2005-2008 (WVS Cultural Map of the World) reflectă faptul că un număr mare de valori de bază sunt strâns corelate și pot fi descrise prin raportarea la două axe: *valorile tradiționale sau valorile secular-raționale* și *valorile supraviețuirii sau valorile exprimării sinelui*. Țările sunt poziționate în funcție de valorile cetățenilor săi, nu de proximitatea geografică, de aceea Belgia, Franța, Luxemburg, Italia sunt vecini culturali. În aceeași situație se află Statele Unite ale Americii, Australia și Canada sau Serbia, Letonia, Muntenegru și Belarus.

Valorile tradiționale și cele rațional-seculare aflate pe aceeași axă, dar la poluri opuse, prezintă atât societățile în care religia ocupă un loc foarte important, cât și cele în care are un rol nesemnificativ. Pe de altă parte, a doua dimensiune aduce în discuție diferența dintre valorile supraviețuirii și cele ale exprimării sinelui, adică între societățile industriale și cele post-industriale. Odată cu dezvoltarea economică, susțin autorii, națiunile și-au îndreptat atenția spre alte preocupări, decât cele ce vizau securitatea existențială și asigurarea hranei. Prin urmare, având deja asigurată problema supraviețuirii, oamenii au urmărit să acorde prioritate propriei bunăstări, calității vieții și exteriorizării sinelui.

Plecând de la această diferențiere, România este indicată drept țara cu un ridicat grad de religiozitate, fiind dominată de puternice valori tradiționale. În aceeași categorie sunt incluse Spania, Croația, Macedonia, Italia, Serbia, Ucraina etc. Scoruri mai mari ale valorilor secular-raționale au fost obținute de Suedia, Germania, Norvegia, Cehia, Bulgaria.

Legătura dintre valori și religie a fost cercetată empiric, de-a lungul timpului fiind propuse diferite teorii și modele de analiză. Modelul de 10 valori propus de Shalom Schwartz în anul 1992 (cele zece valori fiind *bunăvoința, conformismul, tradiția, securitatea, realizarea, puterea, hedonismul, stimularea, autodirecționarea și universalismul*) a fost considerat definitiv în investigarea relației dintre religiozitate și valorile umane de bază, fiind descris drept un model trans-cultural care poate prezice o serie de constructe externe.

Aceste zece valori au fost incluse în două axe, a căror extreme se opun și construiesc planuri valorice distincte: o prima axă cuprinde *valorile de transcendere a sinelui* și cele ale *realizării sinelui*, iar cea de-a doua axă include *valorile conservării* și cele ale *deschiderii la schimbare*.

Valorile de transcendere a sinelui, care pun accent pe egalitatea între indivizi și bunăstarea acestora se opun valorilor de *realizare a sinelui*, care urmăresc obținerea succesului propriu și dominarea celor din jur. Cea de-a doua dimensiune, opune *valorile conservării*, care fac referire la stabilitate, limitarea sau îngrădirea libertății proprii și păstrarea practicilor tradiționale, celor *deschiderii la schimbare*, care acceptă schimbarea și acțiunea din proprie inițiativă, independentă.

În cazul României, rezultatele referitoare la asocierea dintre valori și religiozitate indică procente ridicate în rândul respondenților, la valorile conservatorismului și transcenderii de sine. Prin urmare, prioritățile valorice în rândul românilor vizează securitatea, universalismul, conformismul, bunăvoința și tradiția.

Capitolul continuă cu studierea modului în care comunismul a influențat religiozitatea românilor, abordând raportul dintre stat și Biserică, în special cea Creștin- Orodoxă, în perioada socialistă, dar și metodele de implementare a ateismului, la nivelul întregii societăți.

Instaurarea regimului comunist în România a determina impunerea principiului ateist ca religie de stat, îndreptându-și atenția spre eradicarea definitivă a credințelor religioase. Religia a fost înțeleasă drept unul dintre cei mai "aprigi dușmani" ai statului și de aceea s-au

folosit cele mai diverse mijloace de opresiune menite să îi anihileze influența și să întărească puterea ideologică a noului regim: culte religioase desființate, lăcașuri de cult dărâmate, arestarea personalului clerical, persecutarea credincioșilor, supravegherea și controlul constant al activității bisericilor.

În această perioadă, Biserica Ortodoxă Română a ajuns într-un impas, deoarece avea de-a face cu un partener politic și social ostil și hotărât. Pentru a evita un conflict iremediabil cu statul, Biserica a hotărât să nu se împotrivescă deschis regimului, ci, mai degrabă să creeze o rezistență spirituală. Decizia sa a plecat de la convingerea că, o atitudine oficială față de deciziile regimului, i-ar fi pus în pericol existența și posibilitatea de a își continua, sub orice formă, misiunea sa de formare și orientare spirituală a poporului.

Ca urmare a acestei atitudini, poporul și-a păstrat încrederea în instituția bisericii, devenită un refugiu în fața realităților vremii caracterizate de încălcarea libertății de exprimare și confesionale, invadarea vieții private, standardul de viață scăzut.

În final sunt menționate rolul trăsăturilor specifice religiei ortodoxe în menținerea unei vieții religioase active, urmărindu-se fundamentele teologice ale religiei, implicarea politică a acesteia de-a lungul timpului, activitatea culturală și educațională a bisericii, modul propriu de organizare a timpului și spațiului pe medii de rezidență, dar și elementele particulare de identificare a ortodoxismului.

De-a lungul secolelor, Biserica Ortodoxă din România, a avut un rol fundamental în păstrarea culturii române, menținându-și statutul și după căderea regimului comunist. De asemenea, a manifestat toleranță și față de celelalte religii, în pofida caracterului său național și statutului său ca biserică națională și majoritară.

Cum se explică persistența și vitalitatea ortodoxismului în România modernă și impulsul pe care îl dau vieții religioase?

Christian Smith se va concentra asupra conținutului credinței creștine care dă naștere la anumite practici și experiențe, în special cele de ordin emoțional, pe care cei mai mulți oameni le găsesc extrem de captivante, convingătoare și persuasive. Logica internă a creștinismului, sugerează autorul, produce - în și prin oameni - evenimente, interacțiuni și sentimente, suficient de convingătoare pentru a menține o tradiție înfloritoare, în pofida altor forțe compensatorii. De asemenea, realitatea creștină pare mai convingătoare, prin faptul că

oferă credincioșilor un univers cald, primitiv și personal, a cărei existență este protejată de un Dumnezeu care dăruiește, înțelege și ajută.

Biserica Ortodoxă Română a fost dintotdeauna reprezentată ca un element al conștiinței naționale, rolurile ei istorice, sociale și culturale au contribuit la integrarea sa în viața societății. Deoarece aceasta își face simțită prezența încă de la formarea poporului român, Biserica Ortodoxă, după cum susține poetul Mihai Eminescu, capătă calitatea de “mamă spirituală” a acestuia, fiind totodată cea care a contribuit la regenerarea structurii sufletești a neamului.

Capitolul VII, *Cercetare privind angajamentul religios al practicanților ortodocși*, este dedicat unei cercetări empirice care vizează stabilirea nivelului de angajament religios în rândul practicanților ortodocși.

În argumentarea cercetării au fost consultate materialele despre dimensiunile și măsurarea religiozității, dar și alte sursele de specialitate din domeniu. Pentru analiza anagajamentului religios s-au urmărit patru dimensiuni de cercetare: *dimensiunea ideologică, dimensiunea practicii, dimensiunea experienței și dimensiunea cunoștințelor*.

Ideea cercetării de teren a plecat de la constatarea că, anumite persoane se percep a fi extrem de religioase, dar indiferent de motiv, nu sunt comportamental expresive în credințele lor. De exemplu, frecventează biserica rar, nu se roagă cu regularitate sau nu fac donații în bani acesteia. Anumite persoane pot fi motivate să dea cu generozitate bani și timp religiei făcând apel la nevoia lor de prestigiu și de apariții sociale, în timp ce nu aspiră puternic la percepțiile religioase. Alte persoane frecventează în mod regulat biserica, dar fără a cunoaște dogmele bisericii, a avea un comportament religios privat adecvat și a-și conduce existența în conformitate cu învățăturile sfinte.

Respondenții au fost aleși din rândul celor prezenți la slujbele religioase, de duminică sau din timpul săptămânii, la bisericile incluse în eșantion. Chestionarul a cuprins 36 de întrebări cu răspunsuri libere și preformulate și a fost aplicat pe un eșantion de 252 de respondenți, cu vârsta peste 18 ani, din rândul persoanelor care obișnuiesc să frecventeze bisericile ortodoxe din Craiova.

Nota de originalitate constă în construirea unui chestionar care să se adapteze religiei ortodoxe. De asemenea, având în vedere relevanța studiilor de specialitate, am optat pentru

introducerea în chestionar a câtorva întrebări din două instrumente fundamentale de măsurare a implicării religioase: *Chestionar de măsurare a religiozității* a lui Glock și Stark și *Inventarul angajamentului religios-10 (RCI-10)* elaborate de Worthington și colaboratorii săi.

Rezultatele cercetării au subliniat o practică religioasă privată și publică puternică în rândul respondenților, cu valori ridicate la întrebările care vizează comportamentul religios, ritualul și formele de devoțiune.

În aprofundarea vieții spirituale, respondenții au asimilat importanța efectuării unor acte ceremoniale prescrise de biserică. Repetarea de ritualuri precum miruitul, spovedania, împărtășania, acatistul sau pomelnicul insuflă valori și atitudini în viața credincioșilor.

În totalitate, respondenții au recunoscut că dețin acasă obiecte cu caracter religios, variantele de răspuns menționate având procente asemănătoare. Prin urmare, icoanele, cartea de rugăciuni, Biblia și tămâia sunt printre cele mai frecvente simboluri religioase care se găsesc în casele respondenților.

Rezultatele la întrebările care surprind dimensiunea experienței religioase a respondenților conturează imaginea unor credincioși devotați, care prin intermediul emoțiilor religioase puternice își construiesc o cunoaștere directă a divinității. În jur de 55% dintre respondenți au indicat sentimentul de se fi aflat vreodată în prezența lui Dumnezeu, 81% susțin că au fost ajutați de Dumnezeu, peste 60% afirmă că au experimentat un sentiment de adorație sau de trăire spirituală deosebită, iar 58% afirmă că au fost tentați de diavol.

S-au remarcat experiențe subiective în rândul celor chestionați, modalități de a intra în contact cu o realitate transcendentă, adică o cunoaștere sau unificare cu divinitate. Aproximativ 80% din cei chestionați susțin necesitatea de a petrece perioade de timp în gândire și reflecție religioasă privată, în timp ce peste 50% își petrec timpul dorind să înțeleagă tainele credinței ortodoxe.

Din perspectiva dimensiunii ideologice au fost surprinse valori ridicate. Aderarea respondenților la credințele principale ale religiei este valabilă pentru 90% dintre persoanele implicate în studiu, care susțin fără nicio îndoială existența lui Dumnezeu, dar și 92% care își declară credința în Iisus Hristos ca Fiu al lui Dumnezeu.

În ceea ce privește adevărurile biblice, mai mult de jumătate dintre practicanții ortodocși cred cu tărie în acestea, ceea ce denotă un nivel spiritual ridicat al individului. Cele

mai apreciate adevăruri, în care respondenții cred în foarte mare măsură au fost cele care vizează: natura umană a lui Iisus (*Iisus Hristos s-a născut dintr-o fecioară*), originea lumii și a omului (*Dumnezeu a creat lumea și toate ființele așa cum sunt ele astăzi*), rolul sfinților în viața oamenilor (*sfinții sunt mijlocitori/rugători pentru oameni înaintea lui Dumnezeu*).

Practicanții ortodocși ilustrează un conservatorism extrem cu privire la comportamentele considerate total neadecvate și respinse de către Biserica Ortodoxă, precum: homosexualitatea, avortul, divorțul, sinuciderea, prostituția, concubinajul, adulterul și eutanasia. Religiozitatea puternică s-a observat în numărul ridicat al persoanelor care se declară total împotriva acestor comportamente, valori ridicate fiind observate, în special, în cazul variantelor de răspuns ce vizează sinuciderea, prostituția și adulterului.

O parte din membrii bisericii pot fi destul de ignoranți cu privire la conținutul Bibliei și a învățăturilor oficiale ale bisericii lor. Astfel, un procent substanțial din cei care pretind a crede în cele zece porunci nu le pot relata cu cuvintele exacte (46%) sau nu și le pot aduce aminte pe toate (43.7%). De asemenea, doar aproximativ jumătate din respondenți au indicat corect locul de naștere al lui Iisus Hristos. În schimb, valori semnificative la dimensiunea cunoștințelor s-au observat la întrebările ce vizau Sfânta Treime, prima carte a Bibliei și învățătura ortodoxă despre pâinea și vinul folosit la Împărtășanie.